

18. *Про затвердження* Порядку здійснення оптової та роздрібною торгівлі транспортними засобами та їх складовими частинами, що мають ідентифікаційні номери: постанова Кабінету Міністрів України від 11.11.2009 № 1200 // Офіційний вісник України. – 2009. – № 87. – Ст. 2939.

19. *Про захист* прав покупців сільськогосподарських машин: Закон України від 05.06.2003 р. // Офіційний вісник України. – 2003. – № 26. – Ст. 1253.

20. *Про внесення зміни до статті 12 Закону України «Про лікарські засоби»* щодо маркування лікарських засобів шрифтом Брайля: Закон України від 11.05.2010 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 31. – Ст. 415.

21. *Про затвердження* Типових правил роботи оптових ринків сільськогосподарської продукції: наказ Міністерства аграрної політики України від 19.02.2010 р. № 73 // Офіційний вісник України. – 2010. – № 26. – Ст. 1045.

22. *Про затвердження* Правил роздрібною торгівлі продовольчими товарами: наказ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України від 11.07.2003 р. № 185 // Офіційний вісник України. – 2003. – № 30. – Ст. 1581.

23. *Про реалізацію* статті 28 Закону України «Про безпечність та якість харчових продуктів»: постанова Кабінету Міністрів України від 26.07.2006 р. № 1023 // Урядовий кур'єр. – 2006. – 9 серпня. – № 147.

24. *Про затвердження* Правил роботи дрібнороздрібною торговельною мережі: наказ Міністерства зовнішніх економічних зв'язків і торгівлі України від 08.07.1996 р. № 369, зареєстр. в Міністерстві юстиції України 23.07.1996 р. за № 372/1397 [Електронний ресурс] Верховна Рада України. Вся база «Законодавство України». – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0372-96>.

25. *Про затвердження* Порядку провадження торговельної діяльності та правил торговельного обслуговування населення: постанова Кабінету Міністрів України від 15.06.2006 р. № 833 // Офіційний вісник України. – 2006. – № 25. – Ст. 1818.

26. *Про затвердження* Технічного регламенту безпеки іграшок: постанова Кабінету Міністрів України від 08.10.2008 р. № 901 // Офіційний вісник України. – 2008. – № 78. – Ст. 2615.

27. *Про затвердження* Правил пакування та маркування насіння сільськогосподарських культур в Україні: наказ Міністерства аграрної політики України від 22.06.2009 р. № 426 // Офіційний вісник України. – 2009. – № 55. – С. 118.

28. *Про затвердження* Правил роздрібною торгівлі картоплею та плодоовочевою продукцією: наказ Міністерства зовнішніх економічних зв'язків і торгівлі від 08.07.1997 р. № 344 // Офіційний вісник України. – 1997. – № 35. № 322 від 02.06.97 р.

29. *Питання* забезпечення реалізації статті 7 Закону України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів»: постанова Кабінету Міністрів України від 12.10.2010 р. № 919 // Офіційний вісник України. – 2010. – № 78. – Ст. 2752.

30. *Про затвердження* Технічного регламенту радіообладнання і телекомунікаційного кінцевого (термінального) облад-

нання: постанова Кабінету Міністрів України від 24.06.2009 р. № 679 // Офіційний вісник України. – 2009. – № 50. – Ст. 1705.

31. *Про затвердження* Технічного регламенту щодо назв текстильних волокон і маркування текстильних виробів: постанова Кабінету Міністрів України від 14.01.2009 р. № 13 // Офіційний вісник України. – 2009. – № 3. – Ст. 86.

32. *Про затвердження* Технічного регламенту етикетування ламп побутового використання стосовно ефективності споживання електроенергії: постанова Кабінету Міністрів України від 27.12.2008 р. № 1144 // Офіційний вісник України. – 2008. – № 100. – Ст. 3335.

33. *Про вилучення з обігу, переробку, утилізацію, знищення або подальше використання неякісної та небезпечної продукції*: Закон України від 14.01.2000 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 12. – Ст. 95.

34. *Про затвердження* Правил обов'язкової сертифікації харчових продуктів: наказ Державного комітету України по стандартизації, метрології та сертифікації від 02.06.1997 р. № 322, зареєстр. в Міністерстві юстиції України 15.07.1997 р. за № 259/2063 // Офіційний вісник України. – 1997. – № 29. – Ст. 123.

35. *Council Directive 79/581/EEC of 19.06.1979 on consumer protection in the indication of the prices of foodstuffs* // OJ. – L 158. – 26.06.1979. – P. 19 – 21.

36. *Council Directive 88/314/EEC of 7 June 1988 on consumer protection in the indication of the prices of non-food products* // OJ. – L 142. – 09.06.1988. – P. 19 – 22.

37. *Про мови* в Українській РСР: Закон Української РСР від 28.10.1989 р. із змінами, внесеними згідно із Законами України від 28.02.1995 р. та від 06.03.2003 р. // Відомості Верховної Ради України УРСР. – 1989. – № 45. – Ст. 631; Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 13. – Ст. 85; 2003. – № 24. – Ст. 159.

38. *Свинцова Е. Ю.* Защита прав потребителей в сфере рекламной деятельности в Российской Федерации: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.03. – М., 2005. – С. 45.

39. *Directive 2000/13/EC of the European Parliament and of the Council of the 20th March, 2000 on the approximation of the laws of the Member States relating to the labelling, presentation and advertising of foodstuffs* // OJ. – L 109. – 6.5.2000. – P. 29 – 42.

40. *Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів*: Закон України від 19.12.1995 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 46. – Ст. 345.

41. *Правила роздрібною торгівлі тютюновими виробами, затв. наказом* Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України від 24.07.2002 р. № 218, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 20.08.2002 р. за № 679/6967 // Офіційний вісник України. – 2002. – № 34. – Ст. 1632.

42. *Directive 2001/37/EC of the European Parliament and of the Council of 5 June 2001 on the approximation of the laws, regulations and administrative provisions of the Member States concerning the manufacture, presentation and sale of tobacco products* // OJ. – L 194. – 18.7.2001. – P. 26 – 35.

Some issues of legal regulation of relations for information about consumer goods under the laws of Ukraine and the European Union are considered in the article. The concept of the right of the consumer on the information is specified and offers on enhancement of the legislation in the field of protection of the rights of consumers are formulated.

В статті розглядаються окремі питання правового регулювання відносин по отриманню споживачем інформації про товар за законодавством України та Європейського Союзу. Определено поняття права споживача на інформацію і сформульовані пропозиції по удосконаленню законодавства в області захисту прав споживачів.

ОСОБЛИВОСТІ УЧАСТІ СУБ'ЄКТІВ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА У СПАДКОВИХ ВІДНОСИНАХ

Первомайський О. О.,

кандидат юридичних наук, доцент,
старший науковий співробітник відділу проблем приватного права
НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України

В аспекті положень Цивільного кодексу України, іншого чинного законодавства та практики його застосування в статті досліджуються особливості правового регулювання та участі суб'єктів публічного права в спадкових відносинах.

Ключові слова: цивільні відносини, спадкові відносини, суб'єкти публічного права, юридична особа публічного права, держава Україна, територіальні громади, органи державної влади, органи місцевого самоврядування.

Відповідно до ч. 2 ст. 2 ЦК України [1, ст. 356] до можливих учасників цивільних відносин зараховані суб'єкти публічного права, зокрема, держава Україна, Автономна Республіка Крим, територіальні громади, іноземні держави.

З урахуванням положень ст. 81, 167 – 169 ЦК України, ст. 73 – 78 ГК України [2, ст. 144], ст. 4 Закону України «Про місцеві державні адміністрації» [3, ст. 190], ст. 6 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [4, ст. 170], п. 11 Указу Президента «Про Загальне положення про міністерство, інший центральний орган державної виконавчої влади України» від 12.03.1996 р. [5] суб'єктами публічного права також є органи державної влади, органи місцевого самоврядування, державні, казенні та комунальні підприємства та установи.

Слід зазначити, що до участі в цивільних відносинах допущені лише ті суб'єкти публічного права, які є юридичними особами або які здатні до участі в цивільних відносинах одержали в силу прямої вказівки закону, наприклад, держава Україна та територіальні громади [6, с. 41–42].

Враховуючи те, що до складу відносин, які регулюються цивільним правом, входять спадкові відносини, й чинне законодавство не містить прямої заборони для участі суб'єктів публічного права в цьому різновиді цивільних відносин, останні є потенційними учасниками спадкових відносин.

Звісно, участь суб'єктів публічного права в спадкових відносинах має ряд особливостей, пов'язаних, по-перше, зі штучністю цих суб'єктів порівняно з фізичною особою – людиною, по-друге, з відмінністю мети заснування та існування суб'єктів публічного права порівняно з юридичними особами приватного права.

Згаданий вище штучний характер створення суб'єктів публічного права, як, до речі, й будь-якої юридичної особи, обумовлює те, що спадкодавцем, може бути винятково фізична особа (ст. 1216 ЦК). Істинність такого обмеження у визначенні кола спадкодавців ґрунтується на тому природному факті, що лише з існуванням фізичної особи – людини пов'язана можливість виникнення такого юридичного факту як смерть цієї людини або оголошення її померлою. Отже, виникнення відносин зі спадкування пов'язується, в першу чергу, з природним існуванням фізичних осіб.

Водночас прямо обмежуючи коло можливих спадкодавців винятково фізичною особою, в частині визначення спадкоємців, тобто осіб, до яких відбувається перехід права та обов'язків (спадщини), текст ст. 1216 ЦК є більш загальним, про що свідчить використання терміна «інші особи». Такими особами відповідно до системного тлумачення загальних положень ЦК про учасників цивільних відносин є як фізичні, так і юридичні особи (ч. 1 ст. 2, розділ II ЦК тощо).

Оскільки ні ст.1216, 1222 ЦК, ні інші норми гл. 84 ЦК України не містять обмежень щодо можливості перебування у ролі спадкоємців юридичних осіб публічного права, то можемо зробити припущення, що останні можуть бути спадкоємцями.

Водночас не достатньо чітко врегульованими в межах ст.1216 ЦК України залишаються відносини щодо можли-

вості залучення до спадкових відносин як спадкоємців інших суб'єктів публічного права, що за чинним законодавством не є юридичними особами. Мається на увазі, зокрема: держава Україна та чисельні територіальні громади.

Практична поінформованість надає нам можливість стверджувати про те, що ці суб'єкти можуть бути спадкоємцями. Більше того, згідно з положеннями ст. 1277 ЦК України відповідна територіальна громада взагалі зобов'язана набути право власності на відумерлу спадщину, однак, з огляду на те, що відповідно до ст. 2 ЦК України ці суб'єкти не визнаються «особами», висновок про їх можливу участь у спадкових відносинах як спадкоємців не знаходить легального підтвердження.

З урахуванням цього доречним виглядає внесення відповідних змін та доповнень до ст.1216 ЦК, що мали б зафіксувати здатність будь-яких суб'єктів публічного права набувати майно в результаті спадкування.

Першим варіантом подібного роду змін та доповнень могли б бути зміни в тексті ч.1 ст. 1216 ЦК існуючого визначення поняття «спадкування», в результаті чого слова «...до інших осіб...» були б замінені на «...до інших учасників цивільних відносин...»¹.

Згідно з другим варіантом змін та доповнень видається можливим доповнити ст.1216 ЦК ч. 2 такого змісту: «Спадкоємцями у випадках передбачених законом або заповітом, також можуть бути суб'єкти публічного права, зокрема, держава Україна, територіальні громади»².

До речі, згадувана вище ст. 1277 ЦК України, відповідно до якої спадщина може бути визнана відумерлою і право власності на яку може бути набуто відповідною територіальною громадою, може розглядатися не лише як самостійна правова підстава набуття права власності, а також тим поняттям, саме існування якого ставить під сумнів істинність тези про здійснення спадкування винятково або за заповітом (гл. 85 ЦК України), або за законом в порядку черговості (гл. 86 ЦК України).

Побудова тексту ст. 1217, 1222 ЦК України, що віднайшло своє подальше закріплення в згаданих гл. 85, 86 ЦК України, фактично залишає поза межами спадкового права відносини з набуття права власності на відумерлу спадщину, що, звісно, не є спадкуванням ні за заповітом, ні за законом в порядку черговості. Однак чи є це підставою для припущення про те, що набуття права власності на відумерлу спадщину (майно) не регулюється нормами спадкового права? Вважаємо, що ні, а радше навпаки: набуття права власності на відумерлу спадщину є ні чим іншим як видом спадкових відносин.

Подібну неузгодженість в межах книги шостої ЦК України слід визнати небажаною, усунення чого можливе шляхом внесення необхідних змін та доповнень до ст. 1217

¹ Прикладом використання словосполучення «...інших учасників цивільних відносин...» може послугувати текст ч. 2 ст. 1222, ч. 1 ст. 1235 ЦК України.

² Звісно, у випадку реалізації цього варіанту змін та доповнень, слід узгодити змінений текст ст. 1217 з існуючим текстом ст.1222 ЦК України для усунення зайвих дублювань.

ЦК України в аспекті вказівки на існування й інших видів спадкування, окрім спадкування за заповітом та за законом.

В цьому сенсі цілком виправданим та таким, що заслуговує на підтримку, є судження деяких вчених, зокрема С. О. Харитонова, Б. Л. Хаскельберга, про те, що набуття права власності на відумерлу спадщину є спеціальним видом спадкування та спадкових відносин поряд, наприклад, з такими видами спадкування як спадкування за правом представлення, спадкування в порядку спадкової трансмісії, спадкування за спадковим договором тощо [7, с. 815; 8, с. 224].

Можливість перебування суб'єктів публічного права в статусі спадкоємців не створює для останніх повністю комфортних умов, оскільки набуття спадкового майна для цих суб'єктів в контексті чинної ст. 1217 ЦК України фактично можливе лише на підставі заповіту (гл. 85 ЦК України), підтвердженням чого є положення ч. 2 ст. 1222 ЦК України, за відсутності перспектив одержання спадщини за законом в порядку черговості (гл. 86 ЦК України).

Здійснюючи своє право на заповіт, заповідач має право на власний розсуд в заповіті, зокрема:

- заповідати майно будь-яким особам (ч.1 ст.1235 ЦК України);
- скасувати чи внести зміни до заповіту та скласти новий заповіт (ст. 1254 ЦК України).
- визначення обсягу спадщини, що має спадкуватися за заповітом (ч.1 ст. 1236 ЦК України);
- зробити заповідальний відказ (ст. 1237, 1238 ЦК України);
- підпризначити спадкоємця (ст.1244 ЦК України);
- позбавити права на спадкування за законом одного, кількох чи всіх спадкоємців за законом, не зазначаючи причин цього (ч. 2 ст. 1235 ЦК України);
- включити до заповіту інші розпорядження, передбачені правилами ЦК про спадкування (ст.1240 ЦК України).

Свобода визначення змісту заповіту та здійснення самого права на заповіт обмежена для заповідача (спадкодавця) положеннями ЦК про обов'язкову частку та загальними вимогами ст.13 ЦК України щодо меж здійснення цивільних прав.

Аналізуючи зміст права на заповіт та визначаючи саму можливість складення заповіту на користь суб'єктів публічного права, слід визнати існування певних обмежень для заповідача в здійсненні цього права.

По-перше, заповідачем щодо суб'єктів публічного права не може бути реалізоване право, встановлене в ч. 2 ст. 1235 ЦК України щодо позбавлення потенційного спадкоємця права на спадкування, з тих причин, що суб'єкти публічного права не входять до кола спадкоємців за законом.

По-друге, виходячи з суті поняття обов'язкової частки, заповідач не може здійснити обмеження чи обтяження стосовно такого спадкоємця за заповітом як суб'єкт публічного права, оскільки останній не має права на обов'язкову частку у спадщині.

Нарешті, по-третє, з об'єктивних причин заповідач, складаючи заповіт на користь суб'єкта публічного права, обмежений у формулюванні змісту заповідального відказу (ст. 1237 ЦК України), положень заповіту з умовою (ст. 1242 ЦК України), встановлення сервітуту (ст. 1246 ЦК України) з огляду на штучну природу цих суб'єктів та функціональне призначення їх створення та існування.

Враховуючи те, що спадкування являє собою універсальне правонаступництво, в результаті здійснення якого до спадкоємця мають переходити всі права та обов'язки спадкодавця, у тому числі право власності, слід зазначити, що в книзі шостій ЦК України відсутні норми, які б регулювали питання виникнення (чи, відповідно, не виникнення) права власності у державних чи комунальних установ, підприємств або навіть органів державної влади чи органів місцевого самоврядування, які визначені у заповіті як спадкоємців.

Оскільки у вказаних суб'єктів відсутня сама можливість мати майно на праві власності та існування на майно цих юридичних осіб права державної або комунальної власності, відповідно у держави Україна чи відповідної територіальної громади виникає цілком доречне запитання про шлях узгодження волі заповідача (спадкодавця), який у складеному ним заповіті визначив конкретного суб'єкта – спадкоємця, наприклад, музей, що є державною установою, з положенням господарського законодавства, що виключає набуття цією установою права власності на майно, навіть на підставі спадкування.

Звісно, з урахуванням існуючих можливостей чинного законодавства, воля заповідача на наділення конкретної музейної установи майном без виникнення в неї права власності на це майно все одно може бути реалізована, наприклад, шляхом визначення як спадкоємця держави чи територіальної громади з одночасним застосуванням інститутів заповідального відказу чи сервітуту на користь бажаного державного чи комунального підприємства або установи. Однак, що робити у випадку складення заповіту саме в «незручній редакції», яка не підлаштовується під існуючі правові конструкції та не враховує аномальну ситуацію, що склалася у зв'язку з допущенням до участі в цивільних відносинах суб'єктів, які не є та, більш того, навіть не можуть бути власниками переданого їм майна, у тому числі у складі спадщини¹.

Неможливість набуття суб'єктами публічного права спадщини на підставі закону в порядку черговості ґрунтується як на положеннях ч. 2 ст. 1222 ЦК України, так і гл. 86 ЦК України «Спадкування за законом», згідно з якими в усіх чергах потенційних спадкоємців вказується винятково на фізичних осіб.

Деяко невизначеною є ситуація щодо можливості набуття права власності суб'єктами публічного права на підставі спадкового договору.

В ч. 2 ст. 1303 ЦК України вказується на те, що набувачем у спадковому договорі може бути фізична або юридична особа. Тобто вказівка на «інших учасників цивільних відносин» в контексті ч. 2 ст. 2 ЦК України відсутня. Водночас в тексті закону відсутнє й формулювання, що усувало б будь-які сумніви у тому, що подібний текстуальний виклад цієї норми є результатом свідомого вибору законодавця у визначенні меж участі окремих суб'єктів публічного права в цьому виді цивільних відносин. У зв'язку з цим ситуація з правовим регулюванням відносин з визначення суб'єктного складу спадкового договору залишається, як зазначено вище, невизначеною.

¹ Зрозуміло, що вказана проблема узгодження засадничих положень цивільного та господарського права має бути більш вагомим.

З метою усунення подібного роду невизначеності, вважаємо за необхідне закріпити в тексті гл. 90 ЦК України пряму вказівку на неможливість укладення суб'єктами публічного права спадкових договорів як таких, що не слугують досягненню мети заснування та існування суб'єктів публічного права.

Окремим видом спадкування, пов'язаним з набуттям права власності на майно суб'єктами публічного права, є набуття права власності на відумерле майно (спадщину).

Відумерлою спадщиною є спадщина, визнана в такій якості на підставі встановлення судом існування (чи не існування) кількох юридичних фактів (окрім самого факту смерті спадкодавця, такими фактами можуть бути: відсутність спадкоємців за заповітом та законом, усунення спадкоємців від спадщини тощо) та виконання відповідним органом місцевого самоврядування необхідних процедурних (процесуальних) моментів, спрямованих на набуття територіальною громадою прав та обов'язків померлої особи.

Відповідно до ст. 1277 ЦК України відумерла спадщина має надходити до комунальної власності, тобто у власність відповідної територіальної громади.

Набуття територіальною громадою права власності на спадщину, визнану відумерлою, має слугувати уникненню ситуацій, коли майно після смерті власника так і не переходить у власність жодного з потенційних власників-спадкоємців, внаслідок чого це майно:

- або породжуватиме конфлікт між іншими учасниками цивільних відносин у зв'язку зі спробами заволодіти цим майном;

- або залишиться як без власника, так і без зацікавленої у заволодінні ним особи, що загрожуватиме самому майну чи учасникам цивільних відносин у зв'язку з особливостями цього майна.

На підставі цього, набуття права власності на відумерлу спадщину територіальною громадою можна розглядати як певний правовий засіб, що слугує досягненню визначеності у відносинах власності на засадах справедливості.

Оскільки територіальна громада як будь-який інший суб'єкт публічного права не може бути спадкоємцем за законом, так як вона в якості потенційного спадкоємця за законом не згадується в жодній черзі спадкоємців за законом, набуття права власності на відумерлу спадщину можна розглядати як передбачений чинним законодавством окремий вид спадкування (набуття власності), однак не в порядку черговості спадкування. При цьому, якщо при спадкуванні за заповітом територіальна громада потенційно може прийняти спадщину, а може й відмовитися від її прийняття, то набуття права власності на майно померлого на підставі положень ст.1277 ЦК України необхідно розглядати не як право територіальної громади на прийняття відумерлої спадщини, а як обов'язок на прийняття цього майна у власність.

Набути відумерлу спадщину за чинним ЦК України може винятково відповідна територіальна громада.

Згідно зі ст.1 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» територіальною громадою є жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр. Незважаючи

на те, що до адміністративно-територіальних одиниць належать також область та район, територіальні громади можуть існувати лише в межах населених пунктів або кількох населених пунктів, або району у місті.

На відміну від одиничного суб'єкта державної властності – держави України, територіальних громад в Україні кілька тисяч, а тому при застосуванні положень ст.1277 ЦК важливе значення має визначення відповідної територіальної громади. При цьому слід врахувати, що зазначена норма ЦК не містить прямої вказівки на те, що після смерті однієї фізичної особи право на її майно, визнане судом відумерлим, буде набуто двома та більше територіальними громадами.

Загалом, для визначення відповідної територіальної громади мають бути застосовані положення ст.1221 ЦК України про місце відкриття спадщини.

На підставі цього набуття власності на відумерле майно стосується лише тієї територіальної громади, де було останнє місце проживання (певний населений пункт) спадкодавця (ч.1 ст.1221 ЦК України). Якщо таке місце проживання невідоме, то місцем відкриття спадщини і, відповідно, територіальною громадою, що має набути відумерлу спадщину, є та громада, в межах території розташування якої перебуває нерухоме чи рухоме майно спадкодавця.

Разом з тим значна невизначеність в регулюванні відносин за участю різних територіальних громад, наприклад, територіальних громад міста та району в місті або територіальних громад міста та селища у складі такого міста, провокує значне коло проблемних моментів у відносинах власності, у тому числі в сенсі положень ст.1277 ЦК України.

З метою надання пропозицій у вирішенні можливих суперечок між різними територіальними громадами вважаємо за можливе звернути увагу на Узагальнення судової практики розгляду цивільних справ про спадкування, що було проведено Судовою палатою у цивільних справах Апеляційного суду м. Києва станом на 01.01.2006 р. (надалі – Узагальнення).

Так, зокрема, аналізуючи можливий суб'єктний склад учасників розгляду справи за позовами про визначення додаткового строку на подання заяви про прийняття спадщини, авторами Узагальнення було звернуто увагу на можливий суб'єктний склад справ, коли подібна заява подана з метою подальшого набуття у власність спадщини, що може бути визнана відумерлою.

На підставі аналізу норм Конституції України, законів України «Про місцеве самоврядування в Україні» та «Про столицю України – місто-герой Київ» [9, ст.79] в Узагальненні визначено, що можливим відповідачем в таких справах є відповідна районна рада у м. Києві¹, яка буде представляти інтереси територіальної громади відповідного району у місті.

Екстраполюючи ці висновки щодо ст. 1277 ЦК України, слід визнати, що у якості територіальної громади, яка має набути на праві власності відумерлу спадщину, є територіальна громада, що існує в межах найменшої за розмірами адміністративно-територіальної одиниці (наприклад, району в місті з районним поділом чи селища в межах міста), в межах якої було останнє місце проживання

¹ Узагальнення було підготовлено в період існування в м. Києві районних у місті рад.

спадкодавця або знаходження його майна, навіть незважаючи на те, що це місце одночасно знаходиться в межах й іншої, більшої за розміром, територіальної громади.

З метою уникнення ситуацій, коли до власності однієї територіальної громади на підставі ст. 1277 ЦК України може перейти нерухоме майно (наприклад земельна ділянка), що перебуває на території іншої територіальної громади, у випадку коли до складу спадщини належать два об'єкти нерухомого майна, розташовані в різних населених пунктах, було б доцільним внести доповнення до ст. 1277 ЦК України, які б прямо передбачали набуття права власності на відумерле нерухоме майно різними територіальними громадами за місцем розташування нерухомого майна, що перебуває в межах території кожної з цих громад.

Враховуючи те, що перехід прав на відумерлу спадщину є, по-перше, універсальним правонаступництвом та, по-друге, можливий лише при відсутності спадкування за заповітом та законом, до складу відумерлої спадщини включаються всі права та обов'язки в сенсі положень ст. 1218 ЦК України. Відповідно, до складу відумерлої спадщини не включаються права та обов'язки, перелічені в ст. 1219 ЦК України.

Тотожність в підходах до визначення складу відумерлої спадщини підтверджується в ч. 4 ст.1277 ЦК України, в якій прямо зазначається, що територіальна громада, яка стала власником відумерлого майна, зобов'язана задовольнити вимоги кредиторів спадкодавця.

Слід підкреслити, що чинний ЦК України мінімізує кількість випадків, коли приватне майно померлого власника поза його волею переходить у власність держави Україна чи будь-якої територіальної громади, підтвердженням чого є, зокрема, збільшення кількості черг спадкування за законом та розширення складу осіб, які входять до складу цих черг. Водночас можливість набуття права власності на спадкове майно територіальними громадами існує, однак така можливість може бути перетворена в факт дійсності лише за наявності кількох умов та вчинення низки дій, що в загальному порядку визначені в ст.1277 ЦК України.

Першою передумовою для набуття певною територіальною громадою права власності на спадкове майно є відсутність спадкоємців за заповітом або за законом, або усунення їх від спадкування за волевиявленням самих спадкоємців чи всупереч їх волі на підставі закону або заповіту (ч.1 ст.1277 ЦК).

Наступними передумовами є:

- сплив одного року з часу відкриття спадщини;
- подання відповідним органом необхідного змісту заяви.

Часом відкриття спадщини є день смерті особи або день оголошення її померлою (ч.2 ст.1220 ЦК України).

ЦК України не містить граничного строку, протягом якого після одного року з часу відкриття спадщини має бути подана заява. З одного боку, це означає, що органи місцевого самоврядування не обмежені часовими межами для подання таких заяв, з іншого – це провокує бездіяльність органів місцевого самоврядування на набуття права власності на відумерле майно, що суперечить суті та призначенню цього інституту. З урахуванням висловленого вище судження про те, що набуття права власності на відумерлу спадщину є обов'язком відповідної територіальної громади, необхідним уявляється доповнення норм чинного ЦК України (ст.1277) відповідними

положеннями щодо максимальних часових меж на подання заяви та/або передбачити правові наслідки неподання такої заяви протягом певного часу.

В ч.1 ст. 1277 ЦК України вказується на необхідність подання заяви відповідним органом місцевого самоврядування.

Як такий відповідний орган місцевого самоврядування слід визнати або відповідну місцеву раду (міські, районну в місті, селищну чи сільську), яка є представницьким органом територіальної громади, або інший орган місцевого самоврядування. Уявляється, що згідно з рішенням місцевої ради певний виконавчий орган місцевого самоврядування (виконавчий комітет, управління, фонд тощо) також може бути наділений компетенцією на подання заяв, що передбачено ст.1277 ЦК України, й дії такого органу в подібних випадках також слід визнавати легітимними та достатніми, звісно, у випадках, коли цей орган має здатність до участі у процесуальних відносинах (процесуальну право- та дієздатність).

Зміст та форма заяви про визнання спадщини відумерлою, розгляд цієї заяви має відбуватися з дотриманням положень ЦПК України в окремому провадженні згідно з главою 9 Розділу IV ЦПК України «Розгляд судом справ про визнання спадщини відумерлою» [10, ст. 492].

Судове рішення про визнання спадщини відумерлою слід розглядати як правостановлюючий документ, а тому потреба в подальшому нотаріальному чи іншому оформленні прав територіальної громади та/або видачі іншого правостановлюючого документа загалом відсутня.

Підсумовуючи наведене вище, слід констатувати, що суб'єкти публічного права є потенційними учасниками спадкових відносин, хоча й за наявності низки обмежень.

По-перше, вони не можуть бути спадкодавцями, оскільки в силу природних особливостей в такій ролі може перебувати лише фізична особа – людина. По-друге, не можуть суб'єкти публічного права й бути спадкоємцями за законом в порядку черговості спадкування. Водночас, по-третє, суб'єкти публічного права можуть бути спадкоємцями за заповітом. Нарешті, останнє, по-четверте, спеціальною підставою набуття права власності таким різновидом суб'єктів публічного права як територіальні громади є набуття права власності на відумерлу спадщину.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. *Цивільний кодекс України* // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 40–44. — Ст. 356.
2. *Господарський кодекс України* // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 18, 19–20, 21–22. — Ст. 144.
3. *Закон України «Про місцеві державні адміністрації»* // Відомості Верховної Ради України. — 1999. — № 20–21. — Ст. 190.
4. *Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні»* // Відомості Верховної Ради України. — 1997. — № 24. — Ст. 170.
5. *Указ Президента України «Про Загальне положення про міністерство, інший центральний орган державної виконавчої влади України»* // Урядовий кур'єр. — 1996. — 28 березня.
6. *Первомайський О. О.* Суб'єкти публічного права в системі учасників цивільних відносин // Приватне право і підприємництво. Збірник наукових праць. Вип. 9, 2010 р. / Редкол.: Крупчан О. Д. (гол. ред.) та ін. — К.: НДІ приватного права і підприємництва АПРН України, 2010. — С. 41–44.
7. *Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар* / За ред. розробників проекту Цивільного кодексу України. — К.: Істина, 2006. — 928 с.
8. *Хаскельберг Б. Л.* Наследование по праву представления и

переход права на прийняття наследства / Цивилистические записки: Межвузовский сборник научных трудов. Выпуск 3. К 80-летию С. С. Алексеева. – М.: «Статут»; Екатеринбург: Институт частного права, 2004. — С. 224 – 249.

9. Закон України «Про столицю України – місто-герой Київ» // Відомості Верховної Ради України. — 1999. — №11. — Ст. 79.

10. Цивільний процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. — 2004. — № 40–41. — Ст. 492.

In aspects of Civil Code of Ukraine clauses, other acting legislation and its enforcement practice, here researches particularities of legal regulation and participation of public law subjects in hereditary relations.

В аспекте положень Гражданського кодексу України, іншого действующого законодавства і практики його применения исследуються особенности правового регулювання і участія суб'єктів публічного права в наслідственних отношениях.

ДІЯЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВНОЇ КОМІСІЇ З ЦІННИХ ПАПЕРІВ ТА ФОНДОВОГО РИНКУ ЩОДО ОХОРОНИ ПРАВА НА УЧАСТЬ В УПРАВЛІННІ АКЦІОНЕРНИМ ТОВАРИСТВОМ

Саракун І. Б.,

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник Лабораторії з вивчення проблем корпоративного права НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України

У статті розглядається діяльність Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку, яка є достатньо впливовим органом, що здійснює охоронну функцію держави у сфері управління, регулювання та контролю щодо корпоративних прав. Аналізується участь представника (представника територіального управління) при проведенні контролю за реєстрацією акціонерів для участі в загальних зборах. Крім того, досліджуються випадки, коли компетенція цього органу або не врегульована належним чином на рівні законодавства, або виходить за межі наданих законом повноважень.

Ключові слова: цінні папери, захист і охорона корпоративних прав, фондовий ринок.

У науковій літературі питання охорони права (в тому числі, корпоративних прав) розглядалися такими дослідниками як Я. М. Шевченко, Р. Б. Шишка [1], І. В. Спасибо-Фатєєва, Д. І. Погрібний [2; с. 96–98], Н. Р. Кобецька, О. В. Кашина [3, с. 218–290] та іншими авторами. Теоретично складність цього словосполучення пов'язують із різними підходами до його розуміння. Зокрема, предметом дискусії стало співвідношення понять «правова охорона» і «правовий захист». Так, на думку Я. М. Шевченко, «поняття охорони включає в себе поряд із заходами економічного, політичного, ідеологічного характеру, що забезпечують нормальне регулювання суспільних відносин, попередження правопорушень, усунення причин, що їх породжують (регулятивні норми), а також заходи, спрямовані на поновлення чи визнання прав у разі порушення чи оспорювання їх, а саме – захист (охоронні норми)» [4, с. 130]. Щодо поняття «захисту», то, зокрема, І. В. Спасибо-Фатєєва визначає його як міру дозволеної поведінки правомочної особи, що виражена у можливості самостійно або за допомогою юрисдикційних органів застосувати відносно зобов'язаної особи заходи державно-примусового характеру з метою усунення перешкод у здійсненні суб'єктивного права або відновлення його у попередній стан чи покарання за порушення [5, с. 234]. Виходячи із зазначених понять, стає зрозумілим, що поняття охорони корпоративних прав ширше, ніж поняття захисту, а останнє – охоплюється попереднім.

Не вдаючись до висвітлення різних наукових підходів щодо цих теоретичних понять та, в цілому, погоджуючись із наведеними визначеннями, зазначимо, що до діяльності Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку (далі – ДКЦПФР, Комісія) цілком застосовуваними є обидва терміни, оскільки вона здійснює свої повноваження як у сфері захисту, так і охорони корпоративних прав. Як правильно зазначає Н. Р. Кобецька, ДКЦПФР можна вважати найбільш дієвим органом се-

ред державних органів, що здійснюють функцію управління, регулювання та контролю у сфері охорони корпоративних прав [3, с. 222].

Її правовий статус визначений Законом України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» [6] та Указом Президента України «Про Державну комісію з цінних паперів та фондового ринку в Україні» від 14.02.1997 р. (частково втратив чинність на підставі Рішення Конституційного Суду України від 01.04.2008 р. № 3-рп/2008) [7].

З метою виконання покладених функцій Комісія має право: в разі порушення законодавства про цінні папери, нормативних актів ДКЦПФР виносити попередження, зупиняти на термін до одного року розміщення (продаж) та обіг цінних паперів того чи іншого емітента, дію ліцензій або анулювати їх; здійснювати контроль за достовірністю і розкриттям інформації, що надається емітентами та особами, які здійснюють професійну діяльність на ринку цінних паперів, і саморегулятивними організаціями, та її відповідності встановленим вимогам; проводити самостійно чи разом з іншими відповідними органами перевірки та ревізії фінансово-господарської діяльності, а також перевірки та ревізії діяльності емітентів щодо стану корпоративного управління та здійснення операцій з розміщення та обігу цінних паперів; надсилати обов'язкові для виконання розпорядження про усунення порушень законодавства про цінні папери та вимагати надання необхідних документів відповідно до чинного законодавства; надсилати матеріали в правоохоронні органи стосовно фактів правопорушень, за які передбачена адміністративна та кримінальна відповідальність, якщо до компетенції комісії не входить накладення адміністративних стягнень за відповідні правопорушення; надсилати матеріали в органи Антимонопольного комітету України у разі виявлення порушень законодавства про захист економічної конкуренції; порушувати питання про звільнення з посад ке-